

aatteesta. Ne eivät tarkoita vain sairauksien välttämistä. Ne sisältävät myös arvosidonnaisen käsityksen siitä, milaista on oikea, normaali, luonnollinen, hyvä eläminen.

Huoli omasta ja muiden juomisesta on lisääntynyt, pyrkimykset vähentää alkoholin käyttöä ovat yleisiä, monet aikaisemmin säännöllisesti alkoholia nauttineet ovat luponeet siitä kokonaan. Liikuntaharrastus on lisääntynyt, miesten tupakointi on vähentynyt, kasvisruokavaliot ja luontaistuotteiden käyttö ovat yleistyneet. On myös syntynyt uudentyyppistä kansalaisaktiivisuutta, johon liittyy ”holhousvaltion” kritiikkiä sekä oman ja lähiyhteisöjen vastuun korostamista.

Tätä kulttuurista muutosta voidaan tulkita mm. seuraavien ulottuvuuksien kautta.

Rationaalinen — moraalinen. Näyttää siltä, että muutokset elintavoissa perustuvat pikemmin rationaalisiin hyötynäkökohtiin kuin moraalisiin valintoihin. Terveellisempien elintapojen omaksuminen on osa elämän yleistä järkiperaistymistä. Uusraittius ei ole periaatteellista alkoholin vastaisuutta, vaan varma tapa välttää alkoholin käytön haitalliset seuraukset.

Pakot — vapaus. Terveyskäyttäytyminen on reagointia nykyaikaisen työelämän (tietotyö, palveluammattit) asettamiin vaatimuksiin ja arkielämän paineisiin. Esimerkiksi liikunta voidaan nähdä keinona kehittää työn edellyttämiä ominaisuuksia. ”Kun vaaditaan henkilökohtaista tulosvastuuta, tarvitaan henkilökohtaista tulostulosta.” Ihmiset itse ymmärtävät liikuntansa motiiviksi virkistymisen, rentoutumisen ja luonnosta nauttimisen. Tällaiset motiivit voidaan tulkita toisinkin kuin pakkojen heijastumina. Terveyskäyttäytyminen on myös keino ylittää arjen rajoituksia, kokea itseään ja vapautta; siihen sisältyy ”hyviä silmänräpäyksiä”, hyvää elämää koskevien unelmien hetkellisiä täyttymyksiä.

Yksilöllisyys — yhteisöllisyys. Terveyskulttuuri ei ole yhtenäinen sosiaalinen liike, vaan mitä kirjavin joukko yksilöllisiä valintoja ja ratkaisuja. Voidaan sanoa niinkin, että kyse on yksilöiden selviytymis- ja erottautumisstrategioista. Ne eivät kaipaa tuekseen yhteisöjä, vaan päinvastoin pyrkivät kontrollin ja muiden ”vapaan elintapakipailun” esteiden purkamiseen. Terveyskäyttäytymisen kärkijoukkoa ovat ns. uudet keskiluokat (modernit tietotyöläiset, ”kultakauluksiset”, ”jupit”).

Työväen liikkeestä keskiluokan liikkeeksi?

On tavallista, että yhteiskunnan sosiaalinen eliitti toimii kulttuurisen muutoksen tiennäyttäjänä: omaksuu ensimmäisenä uudet vapaa-ajanviettomuodot, uudet juomatavat yms. Muut sosiaaliset ryhmät seuraavat sen esimerkkiä, ja niin kulttuurinen muutos leviää laajemmalle väestöön.

Voidaan hyvin olettaa, että terveystuuri tulee leviämään tällä tavoin, saamaan uusia harjoittajia. Raittiusliikkeellä on mahdollisuus olla mukana tässä kulttuurisessa muutoksessa.

On kuitenkin muistettava, että terveystuuria toteuttaviin yksilöihin ei kyetä vaikuttamaan kontrollin ja asennekasvatuksen keinoin. Niillä vaikuttaminen on muutenkin ongelmallista, erityisen vaikeaa se on suhteessa ihmisiin, joille yksilöllisyys ja muista erottuminen

ovat keskeisiä pyrkimyksiä.

Kulttuuriseksi muutosliikkeeksi itsensä ymmärtävän raittiustyön (nimi olisi kai muutettava, jos tälle tielle lähdetään?) perusstrategia suhteessa terveystuuriin voivat olla osallistumisen julkiseen keskusteluun ja toiminnalliset pienryhmäkokeilut. Perinteisten raittiusteemojen (esim. alkoholin käytön haittavaikutukset) rinnalle on otettava uusia — on esim. korostettava, että kieltäytymällä alkoholista voi ilmentää tyyliä, hyvää makua ja itsehallintaa.

Ennen kuin raittiusväki uppoutuu tällaisiin strategisiin pohdintoihin, sen on syytä tehdä itselleen selväksi, mitä terveystuuriin mukainen ajattelu- ja toimintatapa merkitsee yhteiskunnallisena valintana. Nykyisin puhutaan ihmisten jakautumisesta A-luokan ja B-luokan kansalaisiksi: hyvinvointi yhtäällä, syrjäytyminen toisaalla. Vähäväkisen kansan puolesta toimiminen on aina ollut tärkeällä sijalla raittiusliikkeessä. Tässä mielessä voidaan sanoa, että raittiusliike on ollut työväen liikettä. Muutuuko se terveystuuriin myötä keskiluokan liikkeeksi? Kääntääkö se selkensä pahoinvoiville? Syventääkö se omalta osaltaan syrjäytymisen ongelmaa?

Matti Piispa

Mitä on tämän päivän raittiusaate?

Alkoholipoliitikka-lehden Näkökulmia-osastossa on tuulettu raittiusliikkeen tomuisia nurkkauksia. Huiskaa ovat heilutelleet raittiusliikkeen teräväkynäisin, mutta kapea kärkijoukko ja jotkut alkoholitutkijat, esimerkiksi Kari Saari (Paternalismi vai liberalismi) ja Juha Partanen (Suuntana yhteisraittius?) numerossa 5/1986. Mutta miltä nykypäivän raittiusaate näyttää kentän näkövinkkelistä, millaisista lähtökohdista työhönsä orientoituu raittiustyöntekijöiden ”hiljainen” enemmistö?

Tehdessämme tutkimusta lehdistön raittiuskirjoittelusta (Piispa & Kirsi 1986) luimme suuren joukon raittiusliikkeen haastatteluja. Niiden avulla on mahdollista kurkistaa raittiusliikkeen arkisen aherruksen taakse, hahmottaa kuva nykypäivän raittiusliikkeen keskeisistä ulottuvuuksista. Kutsun noita ulottuvuuksia 1) vakaumukseksi, 2) rationaaliseksi ja 3) kulttuuriseksi raittiusnäkemykseksi. Jako on pitkälti analyttinen; raittiusliikkeen näkemyksissä ulottuvuudet esiintyvät usein erilaisina kombinaatioina ja vaihtelevina pituisuuksina.

Vertailun vuoksi tuon esille myös kansalaisjärjestöjen aktiivien käsityksiä siitä, mitä on raittius ja mikä on sen merkitys yksilön ja yhteiskunnan elämässä¹. Ne toimivat tässä yhteydessä tavallaan kommentteina raittiusliikkeen näkemysliikkeen.

¹Tiedot ovat peräisin 23 tamperelaisen elintapatyötä tekevän kansalaisjärjestön edustajien (n=77) haastatteluista, joiden analysointi on parhaillaan työn alla.

Vakaumuksellinen raittiusnäkemys

Vakaumuksellinen raittiusnäkemys on raittiusliikkeen katsantotavoista perinteisin. Siinä raittius on itseisarvo ja päihteiden käyttö kaikissa muodoissaan paha ja tuomitettava ilmiö. Esimerkiksi kohtuukäyttö on kalteva pinta, joka johtaa helposti yhä runsaampaan juomiseen ja sen seurauksena mitä hurjimpiin yksilökohtaisiin ja yhteiskunnallisiin haittoihin. Vakaumuksellista raittiusnäkemystä ilmentäviä puheenvuoroja oli lehdistökirjoittelussa kaikkein vähiten. Niitä esittivät lähinnä raittiusjärjestö-veteraanit. Heillä raittiusvakaumus perustuu usein johonkin laajempaan maailman- tai elämänkatsomukselliseen lähtökohtaan: kansallisuusaatteeseen, työväenaatteeeseen, kristinuskoon.

Nykymaailmassa, jossa aate tai yhtenäinen elämänkatsomus on yhä harvemmin ihmisten ajattelua ja toimintaa ohjaava lähtökohhta (postmodernistit väittävät ”suurten kertomusten” hajonneen), on vakaumuksellinen raittiusnäkemys historiallinen jäännös, mutta yhä vielä se hallitsee kansalaisten mielikuvia raittisuudesta. Monille haastatelluillemme kansalaisjärjestöjen aktiiveille termi ”raittius” toi mieleen täysraittiuuden, absolutismin, ja herätti negatiivisia mielikuvia suvaitsemattomuudesta ja moralismista.

Rationaalinen raittiusnäkemys

Tämän päivän raittiusveto ei pidä täysraittiuutta vallitsevan juomakulttuurin realistisena yhteiskunnallisena vaihtoehtona. Sen sijaan se kehottaa kansalaisia välttämään päihteiden käyttöä ja vetoaa heidän omaan harkintaansa. Harkinnan tueksi raittiusveto on tarjottavana tutkimuksin todennettua tietoa päihteiden käytön seuraamuksista. Haitta-ajatteluun perustuva valistus on luonteeltaan rationaalista, mutta ei kuitenkaan arvovaapaata, kuten Kari Saari edellä mainitussa kirjoituksessaan toteaa. Terveen ja pitkän elämän tavoittelu on arvovalinta siinä missä jokin muukin tapa suuntautua elämässä — ei siis objektiivisesti pätevä ”ihmisen hyvä”.

Haitta-ajatteluun perustuvissa puheenvuoroissa todetaan usein, että alkoholin käyttö sinänsä ei ole ongelma vaan että raittiusveto on suunnattava ensisijaisesti liiallisen ja turvallisuutta vaarantavan alkoholin käytön vähentämiseen. Turvallisuuden liittyvien tilanne-raititusteemojen varaan voidaan rakentaa konkreettisia, erityisryhmiä puhuttelevia valistuspaketteja ja toimintaohjelmia. Haittavalistuksellaan raittiusveto voi myös herättää myönteistä vastakaikua kansalaisten keskuudessa. Kansalaisjärjestöhaastattelumme vastaajien enemmistö määritteli raittiusvetoa sellaiseksi päihteiden käytöksi, josta ei ole haittaa yksilölle, huolia hänen lähimmäisilleen ja ongelmia yhteiskunnalle. Raittius nähtiin osana terveellisiä elintapoja ja yksilöllistä elämäntapaa.

Haitta-ajatteluun liittyy kuitenkin myös eräitä ongelmia ja rajoituksia. Yksilön rationaaliseen harkintaan ja henkilökohtaisiin valintoihin vetoava valistus voi näennäisesti objektiivisuudestaan huolimatta palvelaa arvopäämääriä, jotka ovat kaukana raittiusliikkeen perinteisesti korostamasta yhteisvastuullisuudesta. Se puhuttelee

lähinnä niitä, joilla on varaa valintoihin, niitä, joilla jo muutenkin on edellytykset hallita elämäänsä. Näin se voi tahtomattaan syventää kuilua hyväosaisten ja huonoosaisten välillä. On myös niin, että ihmiset eivät päihteiden käyttöä koskeissa valinnoissaan aina pitäydy rationaaliin ajattelutapoihin. Päihteistä ja niiden käyttöön liittyvistä merkityksistä haetaan usein irrationaalisia tai ainakin arkikäytännön tuolla puolen olevia elämismallimallia. Tähän ongelmaan pureutuukin juuri kolmas edellä mainitsemistani raittiusnäkemysistä.

Kulttuurinen raittiusnäkemys

Vakaumuksellisessa raittiusnäkemysessä alkoholin käyttö on siis pahe ja kavahdettava ilmiö ja haittavalistusajattelussa tapa, jota on järkevää välttää. Kulttuurinen ajattelutapa, jota voidaan kutsua myös ”päihtymyksen ilosanomaksi”, puolestaan kysyy, miksi ihmiset kaikesta valistuksesta ja tiedosta huolimatta kuitenkin käyttävät alkoholia.

Sivistyneen alkoholin käytön ihanne, jota mm. Alko omassa valistustoiminnassaan propagoi, on tämän näkemys mukaan nurinkurinen: juoda saa, mutta ei päihtyä. Kuitenkin ihmiset haluavat juuri päihtyä, eivät juoda. Päihtyminen ei ole kuitenkaan itsetarkoituksellista. Päihtymyksen kautta ihminen — eritoten suomalainen mies — etsii yhteyttä omiin tuntemuksiinsa, omaan sisäiseen minäänsä; tämän yhteyden hän taas humalan haihduttua kieltää. Mutta läheskään aina tuo etsiminen ei tuota toivottua tulosta. Arkipäiväistyessään alkoholi on menettänyt merkitystään siirtymän välineenä. Juoma ja sen nauttimistilanne eivät viritäkään käyttäjänsä niihin tunnelmiin, joita toivottiin. Päinvastoin: manipuloidessaan kemiallisesti tunteitaan ihminen vain vieraantuu niistä ja sitä kautta toisista ihmisistä. Päihtymysfilosofiaa esiin tuova raittiusveto haluaakin ”palauttaa ihmiselle takaisin sen elämän todellisuuden osan, joka nyt on kanavoitu johonkin humalan toiseen todellisuuteen. Kaikki ne ilot, surut, tuskat ja pelot, joilla nyt ei ole kotipaikkaa oikeutettussa tässä kovien ja kylmien ihmisten arkitodellisuudessa” (Maksimainen 1986).

Kahdesta edellä mainitusta raittiusnäkemysistä kulttuurinen lähestymistapa eroaa ainakin kahdella tavoin. Siinä ei korosteta alkoholipoliittisia kieltoja ja rajoituksia, vaan halutaan antaa perusteltu vaihtoehto juomiselle tilanteessa, jossa alkoholi ”tavarana tavaroiden joukossa” on tosiasia. Toiseksi: kun haitta-ajattelussa alkoholin ”sivistynyt” käyttö ei ole erityisen torjuttavaa, niin päihtymysfilosofinen ajattelu pitää juuri ”tissuttelun” yleistyminen ongelmallisena ja kehottaa niitä, jotka alkoholia haluavat käyttämään, liittämään sen juhlaan. On parempi vetää juhlassa ”pää täyteen” kuin nauttia vastaava määrä erilaisissa arkisissa tilanteissa. Tässä mielessä päihtymysfilosofia korostaa perinteistä suomalaista tapa- ja alkoholikulttuuria.

Kulttuurinen raittiusnäkemys on raittiusvetoa näkökulmista uusin. Avoimesti sen puolestapuhujiksi tunnustautuvia raittiusvetoajia on ainakin toistaiseksi vähän. Se on kuitenkin onnistunut virittämään raittiusliikkeen sisäistä keskustelua ja pientä polemiikkaa myös julkisessa sanassa. Hyvä näin, sillä päihtymysfilosofinen

ajattelu on varteen otettava yritys kohentaa raittiusliikkeen omaa identiteettiä vanhan vakaumusajattelun näivettyessä historialliseksi jäänteeksi ja haittavaliusajattelun uhatessa sulautua osaksi yleistä ”terveysdiskurssia”.

Päihtymysfilosofia on luonteeltaan normatiivista kuten kaikki ihmisten elintapoja muuttamaan pyrkivä ajattelu, mutta haitta-ajatteluun verrattuna se on sitä avoimesti ja ”iloisesti”. Sen ongelma on siinä, miten idea muutetaan käytännön toiminnaksi. Kunnallisen raittustoimen ja järjestöjen tempaukset ja yleisötapahumat — koko päih-teettömän vaihtoehtotoiminnan laaja kirjo (Piispa & Kirsi 1986, 45—47) — ilmentävät luonnollisesti osaltaan tätä ajattelutapaa. Kulttuurisen raittiusnäkemys ”pointti” on kuitenkin se, miten saadaan ihmiset pohtimaan suhdettaan päihitteiden käyttöön omissa arkisissa ympyröissään, eikä pelkästään vapaa-aikana, erillisen raittiusliikkeen julkisuuden puitteissa. Tähän mennessä koetelluin toimintamuoto ovat Raitis helmikuu ja lokakuu -kampanjoihin liittyvät juomalakot. Kokemukset niistä lienevät pääosin rohkaisevia. Päihtymysfilosofian

vieminen käytäntöön edellyttää erilaisia ruohonjuurita-son yhteisöjä: ne voivat paremmin kuin etäisiksi koetut raittiusyöorganisaatiot auttaa ja tukea ihmisiä raittiiman elämäntavan etsimisessä. Haastattelemistamme kansalaisjärjestöistä tuskin kovinkaan moni olisi kuitenkaan tällä haavaa valmis lisäämään nimensä perään Juha Partasen ehdottamaan ”R:ää”.

Kirjallisuus

Maksimainen, Tero: Kaksinaismoraali lisää alkoholi-ongelmia. Helsingin Sanomat 5. 11. 1986

Partanen, Juha: Suuntana yhteisraittius? Alkoholipoliitiikka 51 (1986): 5, 299

Piispa, Matti & Kirsi, Tapio: Raittiusyön muodot ja merkitykset. Tutkimus lehdistön raittiuskirjoittelusta. Vammala 1986

Saari, Kari: Paternalismi vai liberalismi? Alkoholipoliitiikka 51 (1986): 5, 296—299.

Tapio Kirsi

Suomalainen sielunpila

Hannu Kankaanpää

As. Oy Pieni hiljaisuus

Lasi pamahti
kuin bodajaan sääriluu.

Siinä mä seisoin, ja huusin
kuin susi
kadotettu lammas,
taivas verestä makea —

Tai musta kuin ämpäripohja
lapsuuden uudenvuodenyönä,
eikä kaverit uskoneet.

Mä huusin että ketjut lensi!

Piha kallistui
kuin karuselli
läpi vuosien
videon,
ja talkkari väänsi numeron
nolla eteen —

Päin hiljaisuutta
lehtien Eurooppa kahahti
kuin putoava viitta:

sirpaleet
tietävät.